

ВТОРА ГЛАВА

ВЪТРЕШНО-РЕГИОНАЛНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ В ЮИЕ И УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ В ТЯХ

Страните от региона на Югоизточна Европа са много хетерогенни както като стопански и политически системи, така и във връзките си с основни структурни единици в международната система (например с ЕС). В голяма степен различията произтичат и от нееднаквото равнище на икономическо и социално развитие, на което те се намират.

В научната литература съществува мнението, че няма голям потенциал за развитие на икономическото сътрудничество между страни с подобно (и ниско) икономическо развитие, със сходни икономически проблеми и предизвикателства, каквито имат ЮИЕ-6, и в голяма степен и България. Същевременно, очевидно е наличието на потенциал за развитие и задълбочаване на икономическите отношения между страните, което би било в интерес на всички.

Оценката на външно-икономическите отношения между изследваните страни се прави в два плана: 1) оценка на състоянието на взаимната търговия между всяка от тези страни с ЕС, като основен търговски партньор и стратегически ориентир на изследваните страни за икономически реформи и регионално сътрудничество; и 2) оценка на състоянието на търговските потоци на ЮИЕ-6 в рамките на ЦЕФТА, като състояние на вътрешнорегионалната търговия и показател за наличието на регионалната икономическа интеграция между страните.

Външната търговия на България с ЮИЕ-6 е с традиционно положително, но непрекъснато намаляващо търговско салдо за страната. В следващите редове се анализира обемът на този стокообмен, неговото развитие през последните години и потенциалът за неговото увеличаване. Направен е опит да се анализира какъв е ефектът от промяната на нормативната база на търговските отношения между тези страни и България след 2007 г., когато страната става пълноправен член на ЕС. Представено е и развитието на икономическите отношения на България с ЮИЕ (в периода от 2006 – 2013 г.) по отношение на взаимните инвестиции и взаимните туристопотоци. Направени са изводи за актуалното състояние, тенденциите и перспективите за развитието на външноикономическите отношения на България с ЮИЕ-6 в бъдеще.

1. Икономическо и социално състояние на ЮИЕ-6 и България

Балканските страни съставляват доста разностранен регион. След 90-те години на миналия век всички страни от ЗБ, както и България, преминаха през относително дълъг преход от централизирана икономика към свободна пазарна икономика. Повечето от тях бяха изправени пред драматични конфликти, като войните в бивша Югославия, съпътствани и до днес с етнически конфликти, отричане на правата на малцинствата, спорове между различните народи и т.н. Тази обстановка естествено повлия негативно и на тяхното икономическо развитие, както и на междусъседските им политически и икономически отношения.

Преминаването в демократична система и поддържането на механизма на свободния пазар доведе до макроикономическа стабилизация в страните на Западните Балкани през последните години, макар и на доста ниско ниво на икономическо развитие (табл. 2).

Таблица 2. Основни макроикономически показатели на ЮИЕ-6 и България, 2013 г.

	Албания	Босна и Херцеговина	България	Косово	Македо- ния	Сърбия	Черна Гора
Население	2 773 620	3 829 307	7 265 115	1 824 000	2 107 158	7 163 976	621 383
БНП на глава от населението (ППП, международен \$)	10 400	9 660	15 210	9 090	11 520	12 480	14 410

БВП (в US\$)	12 923 240 278	17 851 326 454	54 479 873 100	7 071 959 241	10 195 404 131	45 519 650 911	4 416 083 090
Ръст на БВП (на годишна база, в %)	1,4	2,5	1,1	3,0	3,1	2,6	3,3
ПЧИ, нетни изходящи потоци (% БВП)	9,7	1,8	3,5	4,9	3,7	4,3	10,1
ПЧИ, нетни входящи потоци (% БВП)	0,2	0,1	1,2	0,3	0,4	0,8	0,4
Износ на стоки и услуги (% of БВП)	35,1	32,0	68,4	17,4	53,9	40,8	41,8
Инфлация, потребителски цени (на годишна база, в %)	1,9	- 0,1	0,9	1,8	2,8	7,7	2,1
Интернет потребители (на 100 души)	60,1	67,9	53,1	n/a	61,2	51,5	56,8
Безработица (% от работната сила)	16,0	28,4	12,9	n/a	29,0	22,2	19,8

Източник: По данни на World Bank Indicators Database

Вижда се, че както по население, така и по икономическо развитие, става въпрос за нехомогенен регион, в който текат различни и неравномерни икономически и социални процеси. България е видимо най-развитата от изследваните страни. Тя е най-голямата по население страна, а най-малката е Черна Гора. През 2013 г. (и в 10-годишния период преди нея) България е и страната с най-голямо благосъстояние (по БВП на човек от населението), докато Косово продължава да е най-бедната. Макар че безработицата в България продължава да е висока (13% през 2013 г.), тя изглежда умерена в сравнение със съседните страни, където е над два пъти по-висока (през 2011 г. в Косово тя достига рекордните 31%). Очевидно създаването на заетост е основно предизвикателство пред икономическия просперитет на региона. Благоприятен обаче е фактът, че през 2013 г. за първи път в последните години се наблюдава положителен ръст в брутния национален продукт на всички разглеждани страни.

По социални показатели страните от ЮИЕ заемат най-ниските позиции в Европа. От традиционна изготвяната класация на Програмата за развитие на Обединените нации за 2014 г.¹ е видно, че въпреки че спадат в категорията “Високо човешко развитие“, Балканските страни са сред най-слабо развитите и бедни страни на стария континент.

Таблица 3. Страни с най-висок и нисък индекс на човешко развитие в Европа през 2013 г.

	Страна	Индекс на човешко развитие*
Много високо човешко развитие		
1	Норвегия	0,944
2	Австралия	0,933
3	Швейцария	0,917
4	Нидерландия	0,915
5	САЩ	0,914
Високо човешко развитие		
1	Черна Гора	0,789
2	България	0,777
3	Сърбия	0,745
4	Република Македония	0,732
5	Босна и Херцеговина	0,731
6	Албания	0,716

* Индексът на човешко развитие (Human Development Index) е сравнителна мярка за очакваната продължителност на живота, грамотността, образованието, стандарта и качеството на живот на населението в света. Използва се за разграничаване на това дали страната е развита, развиваща се или недостатъчно развита, а също и за измерване на въздействието на икономическите политики върху качеството на живот.

Източник: По данни от Human Development Report 2014

В допълнение условията за правене на бизнес в тези страни също не са много добри в сравнение с

¹ 2014 Human Development Report на United Nations Development Programme

останалите европейски страни. Според Световната банка България и страните от ЮИЕ-6 привличат инвестиции при недостатъчно благоприятни условия (табл. 4).

Таблица 4. Класация на на Световната банка за условията за правене на бизнес в България и страните от ЮИЕ-6 през 2013 г.

Държава	Албания	България	Босна и Херцеговина	Косово	Република Македония	Сърбия	Черна Гора
Място в класацията / Показател	85*	66**	126***	98****	23*****	86*****	51*****
Стартиране на бизнес	62	57	162	126	5	42	58
Получаване на разрешително за строеж	185	123	163	144	65	179	176
Получаване на достъп до електричество	154	128	158	116	101	76	69
Регистриране на собственост	121	68	93	76	50	41	117
Получаване на кредит	23	40	70	23	23	40	4
Защита на инвеститорите	17	49	100	100	19	82	32
Плащане на данъци	160	91	128	44	24	149	81
Търговия през граница	79	93	103	124	76	94	42
Влизане в сила на договорите	85	86	120	138	59	103	135
Процедура при фалит	66	93	83	87	60	103	44

^ Цялото изследване на Световната банка ключва 185 страни.

*Спад от 3 пункта спрямо 2012 г./ подобрене в точките с 0.4; ** Спад с 2 места спрямо 2012 г./ подобрене в точките с 0.3; *** Изкачване с 1 място спрямо 2012 г./подобрене в точките с 1.2; **** Изкачване с 28 места спрямо 2012 г./подобрене в точките с 5.7; ***** Спад с 1 място спрямо 2012 г./ подобрене в точките с 0.3; ***** Изкачване с 9 места спрямо 2012 г./подобрене в точките с 1.1; ***** Изкачване с 6 места спрямо 2012 г./подобрене в точките с 2.7.

Източник: Класация "Doing Business" на Световната банка за 2013 г.

От представените данни се вижда, че голяма част от страните от ЗБ са доста изостанали в създаването на благоприятна бизнес среда, която да насърчава както местните, така и чуждестранните инвестиции. От друга страна, изненада през последните години представлява Република Македония, която бележи драстично покачване в класацията, дължащо се на бързо подобрене на повечето разглеждани показатели. Благодарение на положителната промяна в тях, страната се изкачва на 23-то място в класацията², което е рекордно високо за региона, задминавайки всички Балкански страни. Страната ни остава едва на трето място сред разглежданите страни, следвайки Черна Гора.

Следва да се отбележи, че във въпросната класация не е важно само мястото, на което попада държавата, а и движението към него – т.е. повече или по-малко точки са събрани спрямо предходната година. На практика точките имат значение и илюстрират дали страната бележи подобрене или влошаване на инвестиционната си среда, докато мястото в класацията е производно от движението на всички страни в класацията.

И все пак, представената методология не е изчерпателна и достатъчна, за да служи сама по себе си като ориентир за инвеститорите. Решенията за инвестиции по страни произтичат и включват проучването и на множество други фактори от първостепенно значение като степен на политическа стабилност, правна и регулаторна среда, наличието на достатъчна и добре поддържана инфраструктура, квалифицирана работна ръка и още повече – цената на труда, географска разположеност, природните дадености и ресурси и т.н. При отчитане на тези фактори е възможно едни страни от региона да изместят други, като се окаже, че отделните страни имат различни конкурентни предимства. Това би било положително за специализацията на отделните страни или обратно – при сходни конкурентни предимства – за евентуална специализация на региона като цяло.

Трябва да се има предвид фактът, че банковият сектор в изследваните страни след финансовата и

² Основната положителна промяна е по показателя „стартиране на бизнес“, където Република Македония се нарежда на 5-то място в света. Показателят включва елементите: 1) брой процедури за стартиране на бизнес (които в страната са само две); 2) брой дни за стартиране на бизнес (два); 3) Цена на стартиране на бизнес – като % от дохода на глава от населението (1,9%); 4) изискване за минимален капитал (нула).

търговска либерализация до 2006 г. е собственост на банки от Австрия, Италия, Франция, Словения и Гърция. Това е добре, защото банките-майки са стабилни и реномирани финансови институции. От друга страна, финансовите системи на страните в региона разчитат в много голяма степен на външно финансиране чрез търговските банки, които основно осигуряват ликвидността на реалния сектор. Оттам и финансовите цикли на банковия сектор в Западна Европа имат дълбоко отражение на кредитната активност на банките в ЮИЕ-6.

Паричните и валутните режими на страните от ЗБ са различни. Албания има свободен режим на плаващ валутен курс, а Сърбия – на управлявано-плаващ валутен курс; Босна и Херцеговина – режим на паричен съвет с фиксиран курс на националната валута към еврото; Република Македония – фиксиран режим, а Черна Гора и Косово са приложили едностранна евроизация.

Прогнозите за икономическото развитие на изследваните страни за разнородни. Сигурно е обаче, че то ще зависи от два вида фактори – вътрешни и външни (Данаилов, 2014). Вътрешните са тези в рамките на икономиките на тези страни и на региона като цяло (ръст в БВП, намаляване на безработицата и т.н.). В периода 2014 – 2016 г. се очаква икономически растеж във всички Балкански страни, като по-ускорен той се очаква в Албания и Република Македония, а по-забавен – в България, Черна Гора, Сърбия. Към външните фактори спада финансовата помощ за изследваните страни от ЕС, както и икономическото развитие на големите страни от Източна Европа, нечленуващи в ЕС, които биха могли да осигурят добри външнотърговски ниши за Балканските страни. В този смисъл, ако ЕС продължи да се възстановява толкова бавно от кризата, ЮИЕ-6 биха могли да потърсят и нови партньорства и пазари извън него, в региони с по-ускорен темп на развитие, като страните от Латинска Америка и Азия.

Таблица 5. Прогноза за БВП в ЮИЕ-6 и България, по постоянни цени, %-тна промяна

	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.
Албания	1,1	0,4	2,1	3,3	4,2	4,5	4,5	4,7
Босна и Херцеговина	-1,2	2,1	0,7	3,5	3,7	4,0	4,0	4,0
България	0,6	0,9	1,4	2,0	2,5	3,0	3,0	3,0
Косово	2,8	3,4	2,7	3,3	4,0	4,0	4,0	4,0
Република Македония	-0,4	2,9	3,4	3,6	3,9	4,0	4,0	4,0
Сърбия	-1,5	2,5	-0,5	1,0	1,5	2,2	2,5	3,0
Черна Гора	-2,5	3,5	2,3	3,4	3,3	3,3	3,3	3,0

Източник: *World Economic Outlook Database, International Monetary Fund, октомври 2014 г.*

Прогнозите за икономически растеж на ЮИЕ-6 и България на Международния валутен фонд са оптимистични. След бавното възстановяване на икономиките на изследваните страни, които пострадна тежко от икономическата и финансова криза в ЕС, те започват бавно възстановяване. Очаква се в следващите пет години те да достигнат устойчив умерен икономически растеж.

Прогнозите на Европейската банка за възстановяване и развитие за региона също за положителни. За Сърбия те са обвързани с продължаване на реформите, за Република Македония се прогнозира устойчив растеж въпреки спада в чуждестранните инвестиции, а за Черна Гора се очаква нова вълна от такива. За България е предвиден слаб икономически растеж, който се оценява като под потенциала на страната, както и минимален ръст в заетостта (European Commission, 2014).

2. Търговска отвореност и регионална търговска концентрация на страните

Външнотърговската отвореност и концентрацията на регионалната търговия се изчисляват чрез следните индекси: 1) индекс на търговската отвореност на всяка страна; 2) индекс на обща търговска отвореност на страните от ЮИЕ-6; 3) индекс на регионална търговска концентрация на всяка страна; 4) индекс на обща регионална търговска концентрация на страните от ЮИЕ-6³.

³ Индексите на страните от ЮИЕ в периода 2000 – 2007 г. са закономерно по-ниски (вж. Атанасова, Р., 2009. „Регионалното сътрудничество в Югоизточна Европа и неговото отражение върху външната търговия на страните от региона“, дисертация, стр. 116 – 132).

Индексът на търговска отвореност е равен на обема на общата търговия на дадената страна за определената година, разделена на номиналния брутен вътрешен продукт (БВП) за съответната година на тази страна по следната формула:

$$(1) ИТО_a^n = \frac{(X_a^n + M_a^n)}{БВП_a^n}$$

където: n – година; a – страна; X_a – износ на страната a към света; M_a – внос в страната a от света

Таблица 6. Индекс на търговска отвореност на страните ЮИЕ-6 и България, 2006 – 2013 г.

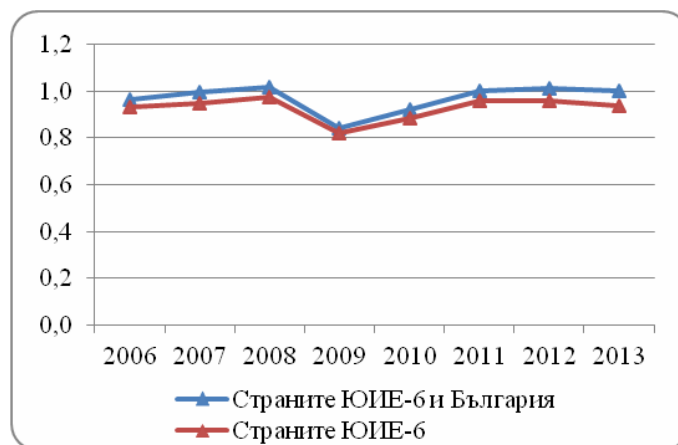
	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Албания	0,74	0,84	0,86	0,83	0,85	0,91	0,85	0,88
Босна и Херцеговина	1,00	0,83	0,86	0,74	0,80	0,86	0,86	0,85
България	1,13	1,26	1,27	0,96	1,13	1,26	1,32	1,37
Косово	0,65	0,68	0,70	0,69	0,75	0,76	0,71	0,66
Република Македония	1,11	1,23	1,27	1,00	1,12	1,29	1,30	1,27
Сърбия	0,81	0,81	0,83	0,70	0,81	0,83	0,91	0,93
Черна Гора	1,28	1,31	1,33	0,98	0,98	1,08	1,13	1,04

Източник: Изчисления по данни на Световната банка (*World Development Indicators*)

Като цяло индексите на търговска отвореност на ЮИЕ-6 и България през последните седем години прогресивно нарастват. След подписването на ЦЕФТА 2006 г. всички страни продължават ускорено да се отварят към света. Изключения се наблюдават по времето на икономическата и финансова криза през 2008 г., както и през 2013 г., когато възходящата динамика намалява в някои от страните. Най-малко засегнатата страна е Сърбия, чиято отвореност на търговията продължава да расте през целия период.

Индексът показва степента на либерализация на търговията и икономиката на дадената страна. България продължава да бъде страната с най-високо ниво на отвореност на търговията, следвана плътно от Република Македония, докато Косово остава най-малко отворената страна. Това положение съответства до голяма степен на нивото на икономическа интеграция в Европейския съюз на изследваните страни, където България е пионер като пълноправен член.

Фигура 2. Индекс на търговска отвореност на страните ЮИЕ-6 и България, 2006 – 2013 г.

Източник: Изчисления по данни на Световната банка (*World Development Indicators*)

На свой ред общата търговска отвореност на региона⁴, която изразява средната степен на търговска отвореност за страните от ЮИЕ и степента на либерализация на търговската и икономическата им политика като цяло, възлиза на 1,00 (с България) и 0,94 (само за страните ЮИЕ-6), фиг. 2. Това е признак на относително висока степен на отвореност на търговията в изследваните страни и на голямата роля, която търговията играе за процеса на възпроизводство. Въпреки това, през същата година повечето страни (4 от 7) са на ниво под средното за региона и трябва да продължат реформите, за да се отворят към света, ако искат да постигнат по-висок икономически растеж чрез износ.

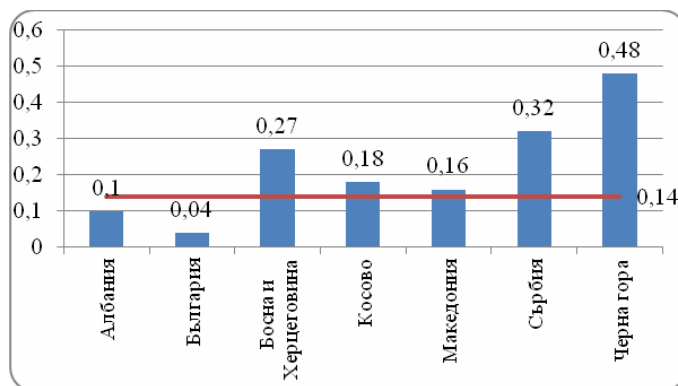
Индексът на регионална търговска концентрация за всяка страна е отношение на обема на регионалната ѝ търговия към обема на общата ѝ търговия:

$$(2) \text{ИРТК}_a^n = \frac{(RX_a^n + RM_a^n)}{(X_a^n + M_a^n)}$$

Където: RX_a – износ на страната a към региона, RM_a – внос в страната a от региона.

Индексът показва доколко страната е интегрирала търговията си в региона. През 2012 г. Черна Гора търгува най-много със съседните страни, следвана от Сърбия и Босна и Херцеговина, а България е на последно място (фиг. 3).

Фигура 3. Индекс на регионална търговска концентрация на ЮИЕ-6 и България през 2012 г.

Източник: Моралийска, М., „Особености и тенденции във взаимната търговия между България и страните от Западните Балкани“, сп. „Икономически и социални алтернативи“ (бр. 1/ 2014 г., стр. 120 – 136)

Общата регионална търговска концентрация средно за региона е 0,14 (Моралийска, 2013 г.). Само Албания и България имат индекс под средното ниво на търговска интеграция на ЮИЕ. Това означава, че има възможност за по-нататъшна интеграция на търговията на България в региона, което може да доведе до повече търговски и бизнес възможности за българските производители и износители.

3. Икономическата интеграция на ЮИЕ-6 в ЕС

3.1. Готовност на ЮИЕ-6 за присъединяване към вътрешния пазар на ЕС

Генерална дирекция „Икономически и финансови въпроси“ на Европейската комисия обединява в един документ⁵ икономическите глави на докладите на Комисията за 2013 г. за напредъка на всяка страна кандидатка или потенциална кандидатка за членство в ЕС.

⁴ Общата търговска отвореност на региона е равна на обемът на общата търговия на всички страни за годината, разделен на сбора от номиналния БВП за съответната година на всички страни.

⁵ Progress towards meeting the economic criteria for EU accession: the EU Commission's 2013 assessments, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs Occasional Papers 166, December 2013

Оценката се базира на икономическите критерии за присъединяване към ЕС⁶. Според тях наличието на функционираща пазарна икономика предполага, че:

- Равновесието между търсенето и предлагането се определя от свободното взаимодействие на пазарните сили; цените, както и търговията, са либерализирани;
- Няма значителни бариери за навлизане и излизане на/от пазара;
- Правната система, включително регулирането на правата на собственост, работи;
- Постигната е макроикономическа стабилност, включително адекватна ценова стабилност и устойчиви публични финанси;
- Съществува широко съгласие по същността на икономическата политика;
- Финансовият сектор е достатъчно добре развит, за да канализира спестяванията към продуктивни инвестиции.

Капацитетът на страните да издържат на конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза се оценява въз основа на следните фактори:

- Наличие на функционираща пазарна икономика, с достатъчна степен на макроикономическа стабилност, така че икономическите агенти да вземат решения в условията на стабилност и предсказуемост;
- Достатъчно количество, при адекватни цени, от човешки и физически капитал, включително инфраструктура, образование и научни изследвания;
- Степента, в която държавната политика и законодателството влияят върху конкурентоспособността чрез търговската политика, политиката на конкуренция, държавните помощи, подкрепа за малките и средните предприятия и др.;
- Отчитане на степента и скоростта на търговската интеграция на страната с ЕС преди разширяването. Това се отнася както за обема, така и за характера на стоките, които вече се търгуват с държавите-членки;
- Отчитане на дела на малките фирми, защото те са склонни да се възползват повече от подобрения достъп до пазара.

Заключенията на Комисията, които дават и добра представа за общото икономическо състояние на страните от региона, са представени в табл. 7.

Таблица 7. Оценка на Европейската комисия за икономическото състояние на ЮИЕ-6, 2013 г.

	Оценка за наличието на функционираща пазарна икономика	Основни изводи за икономическото състояние на страната през 2013 г.
Албания	По отношение на икономическите критерии Албания отбеляза известен напредък към установяването на функционираща пазарна икономика. Албания може да бъде в състояние да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза в средносрочен план, при условие, че ускори структурните реформи.	<ul style="list-style-type: none"> • Запазва се макроикономическата стабилност; • Ръстът на БВП се забавя, но остава положителен, което се дължи главно на външното търсене; • Ниската инфлация създава възможност за облекчаване на паричната политика, която да използва за стимулиране на растеж, но ефектът върху реалната икономика все още не се вижда, защото кредитният ръст се забавя заради големите и нарастващи необслужвани заеми; • Бюджетният дефицит остава висок и публичният дълг продължава да нараства, което създава риск законовия таван на дълга от 60% от БВП да се наруши и премахне; • Наблюдава се леко подобрение на пазара на труда, но безработицата остава висока; • Дефицитът по текущата сметка е намалял, но остава голям; • Икономиката остава уязвима и за вътрешните структурни слабости и световната икономическа волатилност; • Сивата икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство.

⁶ През 1993 г. Европейският съвет в Копенхаген определи политическите (стабилност на институциите, гарантиращи демокрацията, върховенство на закона, защита на човешките права и правата на малцинствата), икономическите (функционираща пазарна икономика, както и способност да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в ЕС) и институционални (способност да се поемат задълженията на членството, включително придържане към целите на политическия, икономически и валутен съюз) критерии, които страните кандидатки трябва да изпълнят, за да се присъединят към ЕС.

	Оценка за наличието на функционираща пазарна икономика	Основни изводи за икономическото състояние на страната през 2013 г.
Босна и Херцеговина	По отношение на икономическите критерии, Босна и Херцеговина отбелязва малък допълнителен напредък към функционираща пазарна икономика. По-нататъшните реформи трябва да продължат и позволят на страната да се справи в дългосрочен план с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза.	<ul style="list-style-type: none"> • Икономиката се свива с 1,1% през 2012 г. Въпреки това, показателите за първото полугодие на 2013 г. показват признаци на възстановяване; • Безработицата все още е много висока; • Качеството на публичните финанси е ниско, макар и леко засилено. Все още няма консенсус по икономическата и фискална политика, което затруднява реформите на национално ниво. Големият и неефективен публичен сектор с множество припокриващи се компетенции на национално, регионално и общинско ниво продължава да създава риск за фискалната устойчивост; • Неефективната правна и съдебна система възпрепятства правоприлагането и е силна пречка за инвестиции, както и източник на корупция; • Съставът и ниската ефективност на публичните разходи будят безпокойство.
Косово	По отношение на икономическите критерии Косово отбелязва известен напредък към установяването на функционираща пазарна икономика. Необходими са значителни реформи и инвестиции, за да може да се справи в дългосрочен план с конкурентния натиск и пазарните сили в ЕС.	<ul style="list-style-type: none"> • Предизвикателната икономическа обстановка в региона и ЕС въздейства върху икономиката на Косово, макар и в по-малка степен, отколкото на други страни от региона. БВП на Косово е нараснал с 2,5% през 2012 г.; • Фискалната политика е предпазлива и изпълнението на бюджета е по план. Въведено е правно обвързващо фискално правило, което ще се реализира през 2014 г.; • Безработицата продължава да бъде много висока; • Неформалната икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство.
Република Македония	По отношение на икономическите критерии, страната е в доста напреднала фаза, а в някои области е направила и допълнителен напредък към установяването на функционираща пазарна икономика. Страната би трябвало да бъде в състояние да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза в средносрочен план, при условие, че решително прилага своите програми за реформи, с които намали значителните структурни слабости.	<ul style="list-style-type: none"> • Икономическата активност е в застой през 2012 г., като ръстът започва да се възстановява през първата половина на 2013 г. На фона на изпълнената с предизвикателства външна среда, макроикономическата стабилност бе запазена; • Безработицата продължава да бъде много висока, особено сред младите хора; • Нарастващите нива на дефицита и публичния дълг увеличават уязвимостта на страната; • Сивата икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство.
Сърбия	По отношение на икономическите критерии Сърбия отбелязва известен напредък към установяването на функционираща пазарна икономика. Сърбия трябва да положи значителни усилия за реструктурирането на икономиката си, за да се справи в средносрочен план с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза.	<ul style="list-style-type: none"> • През 2012 г. Сърбия премина през още една рецесия и икономиката се сви с 1.7%. Високите нива на растеж на износа смекчиха последиците от намаляването на вътрешното търсене и доведоха до леко и неравномерно възстановяване през първата половина на 2013 г. • Бяха предприети поредица от действия за фискална консолидация, най-вече по отношение на приходите; • Процесът на реструктуриране на държавните предприятия е подновен; • Постигнат е известен напредък по отношение на борбата с корупцията и подобряване правата на собственост; • Растежът е ограничен и не се отрази на пазара на труда. Безработицата и бюджетният дефицит остават много високи. На пазара на труда продължава да му кипсва гъвкавост, създаването на устойчиви работни заетостта е трудно; • Сивата икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство.
Черна Гора	По отношение на икономическите критерии, Черна Гора отбелязва известен напредък към функционираща пазарна икономика. Страната би трябвало да бъде в състояние да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Съюза в средносрочен план, при условие, че продължи да адресира сегашните слабости чрез подходящи макроикономически политики и структурни реформи.	<ul style="list-style-type: none"> • След като влезе в рецесия през 2012 г., страната излезе от нея през 2013 г. Устойчивостта на туризма и преките чуждестранни инвестиции, заедно с увеличение в износа на електричество подкрепи възстановяването, компенсирайки слабо вътрешно търсене. Дефицитът по текущата сметка намалява, но все още остава много висок. • През юли 2012 г. производителят на алуминий КАР влиза в производство по несъстоятелност, което представлява риск за публичните финанси, с оглед на значителния размер на условните задължения на предприятието; • Безработицата остава много висока; • Ръстът на кредитите е положителен след четири години свиване, но високите нива на необслужваните заеми все още тежат на банковата капитализация и по този начин и на предлагането на кредити; • Сивата икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство.

Източник: *European Commission, Progress towards meeting the economic criteria for EU accession: the EU Commission's 2013 assessments, Occasional Papers 166, December 2013*

На базата на постигнатия напредък на ЮИЕ-6 и установените слабости, Комисията отправя следните препоръки към страните:

- Препоръчва на **Албания** ориентирана към стабилност фискална и парична политика със структурни реформи, които да гарантират дългосрочно устойчиво икономическо развитие. Албания трябва да се справи с високите равнища на бюджетен дефицит и държавен дълг, както и да подобри фискалната предвидимост, например чрез по-ефективно събиране на данъци. Подобряването на бизнес средата е от съществено значение за диверсификацията на икономиката и повишаване на нейния потенциал за дългосрочен растеж. За тази цел се препоръчва укрепване на правовата държава, борба с корупцията и справянето с просрочените плащания, както и развитието на инфраструктурата и

подобряване на човешкия капитал;

- Съветва **Босна и Херцеговина** да подобри фискалната си отчетност. Структурните слабости, като например прекомерно данъчно облагане на труда и неефективно насочените социални трансфери изискват мерки за стимулиране на търсенето на труд. Държавата трябва да продължи пенсионната реформа. Според Европейската комисия, като се има предвид високият дял на публичните дружества в икономиката, страната трябва да даде нов тласък на приватизацията, която има потенциал да подобри фискалната ситуация и да доведе до по-голяма конкуренция. Частният сектор трябва да бъде подкрепен от солидна бизнес среда, най-вече чрез подобряване на изпълнението на договорите и за създаване на единно икономическо пространство в страната. Сивата икономика продължава да бъде сериозно предизвикателство;

- Установява, че в **Косово** са необходими постоянни усилия за подкрепа на макроикономическата стабилност и подобряване на социалната ситуация. Косово трябва да подобри своята конкурентоспособност и бизнес среда, както и частния сектор, така че да се намали безработицата. Стабилната бизнес среда изисква допълнителни мерки за справяне със слабото върховенство на закона и корупцията. Съветва приватизацията да продължи;

- Констатира, че **Република Македония** трябва да предприеме мерки по отношение на основните причини за високата безработица, по-специално по проблема с разминаването в търсените и предлаганите умения и квалификации на работната сила. Устойчивостта на публичните финанси има нужда да се засили. Фискалната политика трябва да бъде приведена в съответствие с приоритетите на структурните реформи в страната и ориентирана към разходи, стимулиращи растежа. Въвеждането на средносрочна фискална рамка и стратегическо планиране би допринесло за укрепване на фискалната дисциплина. Необходими са допълнителни усилия за ефективно прилагане на управлението на публичните финанси, за да се гарантира най-ефикасното и прозрачно използване на публичните и европейски ресурси.

За да се осигурят повече инвестиции от частния сектор, Европейската комисия съветва за по-нататъшни усилия за подобряване на бизнес средата, която е засегната от корупцията и от продължителните и скъпоструващи процедури за излизане от пазара;

- Препоръчва на **Сърбия** да приеме средносрочна програма за фискална корекция. Държавното присъствие в икономиката е значително и държавните дружества продължават да трупат огромни загуби. Сърбия трябва да продължи да подобрява бизнес средата и да положи сериозни усилия за развитието на конкурентен частен сектор. Функционирането на пазарните механизми е затруднено от правната несигурност и корупцията;

- За справяне със съществуващите икономически предизвикателства Комисията насочва **Черна Гора** да намали външните дисбаланси, да укрепи конкурентоспособността си чрез подобряване на производителността и привличане на допълнителни инвестиции и в други сектори освен туризма и недвижимите имоти. Създаването на стабилна бизнес среда продължава да бъде възпрепятствано от слабото върховенство на закона и корупцията. Високото равнище на безработицата изисква да се преодолее разминаването между търсените и предлагани умения и квалификации на работната ръка. Изисква се също укрепване на публичните служби по заетостта. Властите следва да разгледат обективно жизнеспособността на алуминевия конгломерат при пазарни условия и да вземат най-доброто решение, без да утежняват публичните финанси. Пътят на фискалната консолидация трябва да продължи, включително опитите за събиране на просрочени данъчни задължения. Високото ниво на необслужваните заеми продължава да буди безпокойство и изисква засилен банков надзор, който да наложи адекватно провизиране.

За сравнение, през погледа на Европейската комисия Турция има съвсем различни проблеми от ЮИЕ-6. По отношение на икономическите критерии, тя е призната за функционираща пазарна икономика и в състояние да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в Съюза в средносрочен план, при условие, че ускори изпълнението на цялостната си програма за структурна реформа. След силни темпове на растеж от около 9% през предходните две години, икономическият растеж се забавя до 2,2% през 2012 г. Това е придружено от ребалансиране на растежа от вътрешното търсене с нарастване на външната търговия, временно стесняване на дефицита по текущата сметка, както и спад на инфлацията. В първата половина на 2013 г. растежът на БВП се повишава отново до 3,7%. В същото време, по текущата сметка дефицитът нараства отново и потребителските цени се повишават.

Според Комисията икономическата ефективност на Турция илюстрира както високия потенциал,

така и продължаващия дисбаланс на икономиката. Страната разчита на притока на капитали за финансиране на големия структурен дефицит по текущата сметка, което я прави уязвима към промените в глобалната икономика и води до колебания във валутния курс и резки цикли в икономическата активност. Комисията препоръчва мерки за увеличаване на националните спестявания чрез фискалната политика. Ребалансирането на макроикономическите политики би било полезно за облекчаване на тежестта върху паричната политика. В средно- и дългосрочен план е от съществено значение функционирането на пазарите на стоки, услуги и труд да се подобри чрез структурни реформи, с които да се увеличи международната конкурентоспособност на страната.

3.2. Степен на икономическа интеграция на ЮИЕ-6 в ЕС

Икономическата интеграция е форма на интернационализация на производството в рамките на даден регион. Това предполага обединяването на страни, които смятат, че премахването на бариерите между националните им стопанства ще осигури стабилен икономически растеж и повишаване на жизнения стандарт. Икономическата интеграция в Европа започна с либерализирането на взаимната търговия между страните и предполага премахване на ограниченията във взаимната търговия върху основните фактори на производство, хармонизиране на фискалната и монетарната политика, поддържане на фиксиран обменен курс между националните валути и въвеждането на обща валута. Тя изисква от държавите да са разбрали, че всеки акт на икономическа взаимозависимост изисква допълнителен отказ от икономическа и политическа независимост (Георгиева и Симеонов, 2008). Това е може би една от основните причини, поради които интеграцията на Западните Балкани в ЕС протича бавно.

Отношенията на ЕС със Западните Балкани се уреждат от процеса на стабилизиране и асоцииране. Към края на 2014 г. четири споразумения за стабилизиране и асоцииране (ССА) са в сила – с Република Македония (2004 г.), Албания (2009 г.), Черна Гора (2010 г.) и Сърбия (2013 г.).

С Босна и Херцеговина през 2008 г. търговската част на ССА влезе в сила чрез Временното споразумение (Interim Agreement).

Споразуменията имат за цел постепенно да създадат зона за свободна търговия между ЕС и страните от Западните Балкани. Когато става въпрос за търговия, те се фокусират върху либерализирането на търговията със стоки, хармонизиране на правилата с тези на ЕС и защитата на интелектуалната собственост.

През 2000 г. ЕС даде на всички страни от Западните Балкани автономни търговски преференции. Преференциите⁷, които бяха подновени през 2005 г. и след това през 2011 г. до декември 2015 г., позволяват почти целият износ на тези страни да влиза в ЕС без мита или количествени ограничения. Единствено виното, младото говеждо и някои рибни продукти се внасят в ЕС в рамките на преференциални тарифни квоти.

Този преференциален режим допринесе за ръст на износа на ЮИЕ-6 за ЕС (табл. 8).

Таблица 8. Търговия на ЕС с ЮИЕ-6 в периода 2003 – 2013 г.

	Внос			Износ			Салдо	Общо
	Стойност	Ръст	Дял във вноса на ЕС	Стойност	Ръст	Дял във износа на ЕС	Стойност	Стойност
	Млн. €	(%)	(%)	Млн. €	(%)	(%)	Млн. €	Млн. €
2003 г.	2 178	N/A	0,2	5 541	N/A	0,6	3 363	7 719
2004 г.	2 613	20	0,3	6 191	11,7	0,7	3 578	8 804
2005 г.	4 530	73,4	0,4	9 979	61,2	1,0	5 449	14 509
2006 г.	7 311	61,4	0,5	13 983	40,1	1,2	6 672	21 294
2007 г.	9 313	27,4	0,6	18 194	30,1	1,5	8 881	27 507
2008 г.	9 788	5,1	0,6	21 294	17	1,6	11 506	31 082
2009 г.	7 565	-22,7	0,6	16 533	-22,4	1,5	8 968	24 098
2010 г.	9 886	30,7	0,6	18 094	9,4	1,3	8 208	27 980
2011 г.	11 653	17,9	0,7	20 655	14,2	1,3	9 002	32 308
2012 г.	11 694	0,4	0,7	21 912	6,1	1,3	10 218	33 606
2013 г.	13 753	17,6	0,8	22 097	0,9	1,3	8 344	35 850

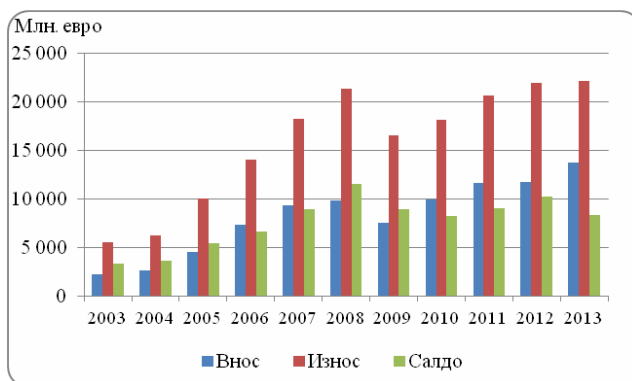
⁷ Official Journal of the European Union, ISSN 1977-0677 L 347, Volume 54, 30 December 2011.

Източник: *European Union, Trade in goods with the Western Balkans (Albania, Bosnia and Herzegovina, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo, Montenegro, Serbia), European Commission, Directorate-General for Trade, 28.08.2014 г.*

За разглеждания 10-годишен период обемът на търговията между ЕС и ЮИЕ-6 е нараснала пет пъти (табл. 8). Вносът на ЕС от тези страни се е увеличил повече от 6 пъти от 2 178 млн. евро през 2003 г. до 13 753 млн. евро през 2013 г., докато износьт им към ЕС се е увеличил почти 4 пъти (от 5 541 млн. евро през 2003 г. до 22 097 млн. евро през 2013 г.). Въпреки това, износьт на ЮИЕ-6 е все още под 1% от общия внос на Съюза от трети страни, докато на тях се дължи около 1,3% от общия износ на ЕС извън Съюза. Това може да означава, че има потенциал за по-нататъшно задълбочаване на търговските отношения между ЕС и страните от Югоизточна Европа, включително чрез постепенно обновяване на продуктовата структура на търгуваните стоки.

Търговският баланс на ЕС с ЮИЕ-6 е стабилно положителен и достига своя връх през 2008 г. Това показва нарастващата икономическа зависимост на страните от Западните Балкани по отношение и на двете: износа към и вноса от ЕС (фиг. 4).

Фигура 4. Търговски потоци и салдо на ЕС с ЮИЕ-6, 2003 – 2013 г.

Източник: *European Union, Trade in goods with the Western Balkans (Albania, Bosnia and Herzegovina, Former Yugoslav Republic of Macedonia, Kosovo, Montenegro, Serbia), European Commission, Directorate-General for Trade, 28.08.2014 г.*

Друг извод е, че в настоящата ситуация международната търговия е повече в полза на държавите членки на ЕС, тъй като те успяват да изнасят повече в страните от ЮИЕ-6, отколкото внасят от тях. Като цяло продуктовата структура на търговията между ЕС и страните от ЮИЕ-6 е сходна – преобладават промишлените стоки и машините и транспортното оборудване, но стойността на износа им е два пъти по-голяма от ЕС към Западните Балкани, отколкото от тези страни към Съюза.

През 2013 г. ЕС е най-големият търговски партньор на ЮИЕ-6 (табл. 9).

Таблица 9. Дял на търговията на ЮИЕ-6 с ЕС като % от общата им търговия, 2013 г.

	Дял на износа за ЕС като % от общия износ на страната	Дял на вноса от ЕС като % от общия внос на страната
Албания	77	64
Босна и Херцеговина	73	60
Косово	40	44
Република Македония	73	63
Молдова	47	45
Сърбия	61	62
Черна Гора	49	47
Средно за региона:	60	55

Източник: *Статистика на ЦЕФТА*

Тези статистически данни, представящи големия дял от търговията на ЮИЕ-6 ориентиран към ЕС (средно за региона 60% от износа и 55% от вноса), доказва избраната от тези държави посока за икономическа интеграция в ЕС. Изглежда, че тяхната както политическа, така и икономическа насоченост за сътрудничество и интеграция е към ЕС, който е основният притегателен център за тези страни.

Най-силно зависими от износа си към ЕС са Албания, Босна и Херцеговина и Република Македония (над 70%). Те са и сред страните, които в най-голяма степен разчитат на внос от ЕС. Като дял износът и вносът на Сърбия към ЕС е също на много високо равнище – над 60%. В най-малка степен на износа за ЕС разчитат Косово и Черна Гора. Този извод се потвърждава и в друго изследване⁸. В него се посочва, че диверсификацията на износа (и по отношение на продуктите, и по отношение на пазарите) е в силна положителна корелация с икономическия растеж, особено в по-слабо развитите страни. Тя се изразява в намалена нестабилност в производството, което в противен случай би било резултат от въздействието на външни шокове и силни колебания на международните пазари. Глобалната криза доказва важноста на експортната диверсификация за преодоляване на негативните последствия от драматичното свиване на търсенето от основните търговски партньори (Petkov, 2014). Това поставя Албания и Република Македония, които са сред страните с най-висока пазарна концентрация на износа, пред допълнителни изпитания.

Следва преглед на настоящето равнище на икономическа интеграция с ЕС на всяка от шестте страни през 2013 г. Информацията за основните търговски и инвестиционни партньори е от годишния доклад за напредъка по икономическите критерии на Европейската комисия (European Commission, 2013).

Общата търговия на *Република Македония* със стоки и услуги остана в голяма степен непроменена през 2013 г., около 127 % от БВП (табл. 9). Търговската интеграция с ЕС продължава да се задълбочава – през 2013 г. над 73% от общия износ е предназначен за ЕС, в сравнение с 65% година по-рано. Преките чуждестранни инвестиции на ЕС представляват почти 80% от общия състав на ПЧИ в страната, като Нидерландия, Австрия, Словения и Гърция са най-големите чуждестранни инвеститори в страната, осигуряващи над половината от тях. Като цяло, търговската интеграция с ЕС е доста напреднала. През последните години структурата на износа на Република Македония продължава да се подобрява, въпреки че все още преобладават традиционните производствени продукти.

През 2013 г. търговската отвореност на *Черна Гора* леко намалява поради свиването на износа за Италия, Унгария и Гърция. През 2013 г. почти половината от търговията на Черна Гора е с ЕС, което е повече в сравнение с предходните години.

През 2012 г. на ЕС се дължат 50% от общите инвестиции в Черна Гора. Въпреки това, Русия все още е най-голямата страна инвеститор в Черна Гора с 25% от общите ПЧИ, от които 82% в недвижими имоти. Страните от ЦЕФТА представляват 5% от общите нетни ПЧИ. Като цяло, търговската интеграция с ЕС остава висока.

ЕС остава основен търговски партньор и на *Сърбия*, като отговаря за 61% от общата стойност на износа и 62% от вноса на страната през 2013 г. Делът на износа и на вноса на Сърбия към и от ЕС са се увеличили леко в сравнение с предходните години.

Делът на нетните ПЧИ от ЕС в общия размер на входящите инвестиции в Сърбия възлиза на 64% през 2012 г. Като цяло, търговската интеграция с ЕС остава много висока.

Търговската отвореност на *Албания* намаля малко през 2012 г., като сумата на общия внос и износ на страната беше 85% от БВП, в сравнение с 91% през 2011 г., главно в резултат на намаляването на вноса след забавянето на икономическия растеж. Въпреки това, през 2013 г. тя отново се увеличи до 88% (табл. 9). ЕС остава основен търговски партньор на Албания. Износът на стоки за ЕС продължава да нараства и достига рекордния за региона дял от 77% от общия износ през 2013 г. (табл. 9). Италия е най-важният търговски партньор на Албания, като на нея се пада повече от половината от износ и една трета от вноса на страната.

Освен това ЕС остава основен източник на чуждестранни инвестиции в Албания, въпреки че делът му в общия обем на ПЧИ е намалял през последните четири години. Съюзът остава водещ търговски и инвестиционен партньор на Албания, и темпото на търговската интеграция на страната с

---

⁸ Petkov, V., 2014. Analysis of the Competitiveness of the Economies of Eastern Europe, LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbruecken Deutschland, p. 48.

ЕС се ускорява, докато със страните от ЦЕФТА се забавя.

Босна и Херцеговина остава отворена икономика, въпреки лекия спад в отвореността на търговията през 2009 г., която се възстанови през 2013 г. до 85%. ЕС продължава да бъде най-големият търговски партньор на страната, като делът на Съюза в общия износ на страната през 2013 г. стига 73%, а делът на вноса е нараснал до 60%. Делът на ПЧИ от ЕС от общите ПЧИ през 2012 г. остава почти без промяна и се задържа на 44,1%. Като цяло, вече високото ниво на търговската интеграция на страната с ЕС продължава да нараства.

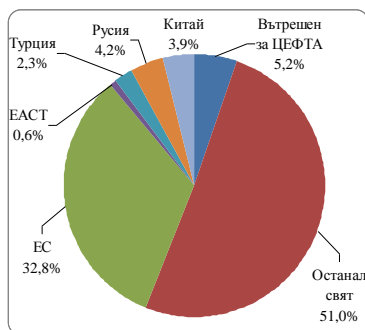
През 2013 г. отвореността на икономиката на Косово падна до 66% (табл. 9). Делът на износа за ЕС съставлява 44% от общия износ на страната, което е най-ниското равнище в региона. Страните от ЕС и ЦЕФТА остават основните страни на произход за вноса на Косово, с дялове около 44% и 28%, съответно. С около една трета от общите инвестиции, страните-членки на ЕС остават най-големите инвеститори в Косово. Като цяло икономическата интеграция с ЕС е значителна.

4. Вътрешно-регионална търговия през 2013 г.

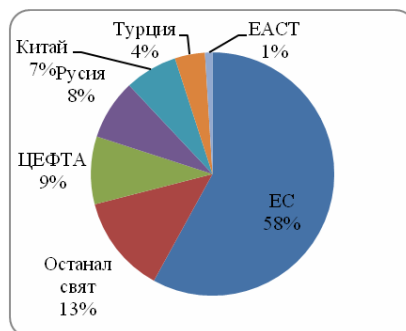
След като се доказва високата степен на икономическа интеграция на ЮИЕ-6 с ЕС, идва ред да бъде анализирана вътрешната за тях търговия. Както стана ясно в първа глава, вътрешнорегионалната търговия се извършва в рамките на ЦЕФТА, в която членуват шестте страни и Молдова, чиито дял е незначителен. Включена е и статистика за България в ЦЕФТА.

В предходната точка се вижда, че в последните години основният търговски партньор на ЦЕФТА е ЕС. През 2013 г. на Съюза се дължи 64% от износа и около 33% от вноса на ЦЕФТА. Русия и Китай са другите й сравнително важни партньори (фиг. 5 и 6).

Фигура 5. Внос на ЦЕФТА, 2013 г.

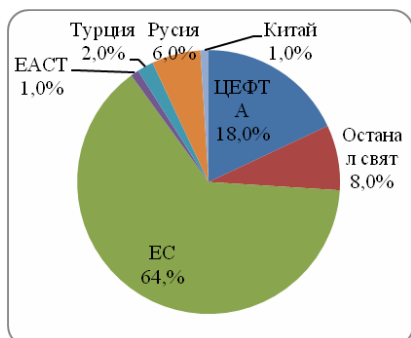
Фигура 6. Дялове на членовете на ЦЕФТА във вътрешния за ЦЕФТА внос, 2013 г.

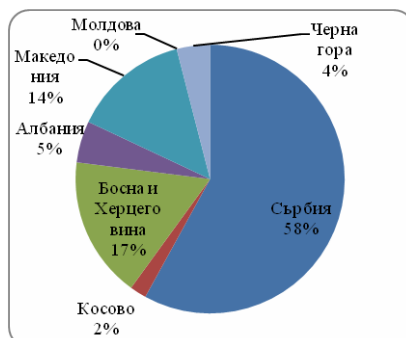
Източник: По статистика на ЦЕФТА

Страните членки на ЦЕФТА са зависими от износа си за ЕС, което им дава допълнителен стимул за по нататъшни усилия за постигане на пълна интеграция в Съюза.

Фигура 7. Износ на ЦЕФТА, 2013 г.

Фигура 8. Дялове на членовете на ЦЕФТА във вътрешния за ЦЕФТА износ, 2013 г.

Източник: По статистика на ЦЕФТА

На Сърбия се пада по-голямата част на вътрешнообщностната търговия – 58% от износа в ЦЕФТА е от Сърбия, на която се дължи и най-големия обем търговия в рамките на асоциацията. Същият (58%) е делът на ЕС във вноса на страните от ЦЕФТА, което означава, че те са силно зависими от вноса от Съюза (табл. 10).

Таблица 10. Дял на търговията на ЮИЕ-6 с ЦЕФТА като % от общата им търговия, 2013 г.

	Дял на износа за ЦЕФТА като % от общия износ на страната	Дял на вноса от ЦЕФТА като % от общия внос на страната
Албания	11	7
Босна и Херцеговина	16	11
Косово	36	28
Р. Македония	17	10
Молдова	0	0
Сърбия	21	5
Черна Гора	43	47

Източник: Статистика на ЦЕФТА

Таблица 10 показва дяловете на ЦЕФТА в общата търговия на ЮИЕ-6. Изглежда, че Черна Гора е най-интегрираната страна в региона – 43% от износа и 47% от вноса на страната отиват/идват за/от друга държава членка на ЦЕФТА (един извод, потвърден вече от индекса за регионална концентрация на страната). ЦЕФТА е също така много важна за Косово, като не нея се дължи повече от 1/3 от износа и 1/4 от вноса на страната.

От друга страна, страни като Албания, Босна и Херцеговина и Република Македония категорично са се насочили към ЕС – над 73% от техния износ и над 60% от вноса им (табл. 10) и изглежда, че това е до голяма степен за сметка на тяхната търговия в рамките на ЦЕФТА.

Следователно, най-силно зависими от търговията си със страните от ЦЕФТА са Черна Гора и Косово. За Албания този пазар не представлява голям интерес, за сметка на износа за ЕС. За Молдова търговията в ЦЕФТА, където страната членува формално, няма почти никакво значение, а основните търговски партньори са Русия и Турция.

Фактът, че Хърватия стана член на ЕС също е от значение за външнотърговската статистика. Търговският обмен, който страните от ЮИЕ-6 реализират с нея, вече се отчитат в графа „ЕС“, което е причина за някои страни, които имат силни търговски отношения с нея, обемът на търговията с ЕС да нарасне, за сметка на вътрешната за ЦЕФТА търговия. Така например през 2012 г. Хърватия е основният търговски партньор на Босна и Херцеговина сред страните, членуващи в ЦЕФТА – 47% от износа и 57%

от вноса на страната е била за/от най-новия член на ЕС. Сърбия също така е дължала 48% от вноса си в рамките на ЦЕФТА на Хърватия. Сега този обем се отчита като внос от ЕС⁹.

От представените данни е видно, че най-общо могат да се оформят два субрегиона/ блокове страни, които предпочитат да търгуват помежду си. Единият е триъгълникът Албания – Косово – Република Македония (с център Република Македония), а другият е Босна и Херцеговина – Сърбия – Черна Гора (с център Сърбия). В рамките на тези два субрегиона се извършва по-голямата част от регионалния износ и внос за всяка страна. Логично центровете на двата субрегиона са и най-големите страни – Сърбия и Република Македония, което е резултат до голяма степен от съществуващите исторически и икономически връзки между тях. Република Македония и Сърбия са и местата за връзка на ЮИЕ-6 с България, и представляват основни търговски партньори на страната ни в региона.

От гледна точка на вътрешно-регионалната търговия става ясно, че тя е слаба, не по-голяма от 10% от целия износ на тези страни. По тази причина, ЮИЕ-6 не могат да бъдат определени за единен регион, поради много малките по обем търговски потоци помежду им, въпреки географската близост. Същевременно тези страни са се съсредоточили все повече върху своите търговски връзки с ЕС. Тъй като междурегионалната търговия е ограничена, фокусът на търговските политики на страните ЮИЕ-6 е на пазарите на страните членки на Съюза. Въпреки това, за да се възползват и от процеса на вътрешно-регионалната интеграция, както и за да устоят на конкурентния натиск, идващ от ЕС, икономиките на страните от Западните Балкани трябва да развият конкурентни производствени структури. В допълнение на това, се счита, че по-ниските разходи за производствените фактори няма да доведат до желаното наваксване; вместо това, местните предприятия в отделните страни трябва да разработят диференцирани продукти, които да намерят своите клиенти както в нарастващия пазар на Югоизточна Европа, така и в рамките на единния пазар на ЕС, като развиват все повече уменията и технологиите си, така че да има постоянно повишаване на заплатите и да станат възможни по-големите икономии от мащаба и обхвата на производството (UNCTAD, 2002).

Таблица 11. Дялове на търговските партньори на ЮИЕ-6 и България в ЦЕФТА, 2013 г.

	ИЗНОС			ВНОС		
	Основен търговски партньор от ЦЕФТА за износ	Дял на износа за този партньор от целия износ за ЦЕФТА	Дял на износа към този партньор от общия износ на страната	Основен търговски партньор от ЦЕФТА за внос	Дял на вноса за този партньор от целия внос за ЦЕФТА	Дял на вноса към основния партньор от общия внос на страната
Албания	Косово	62%	7%	Сърбия	44%	3%
България	Сърбия; Република Македония	38%; 36%	1.7%; 1,6%	Република Македония; Сърбия	45%; 43%	1%; 1%
Босна и Херцеговина	Сърбия	58%	9%	Сърбия	89%	10%
Косово	Албания	42%	15%	Сърбия	42%	12%
Република Македония	Косово; Сърбия	37%; 36%	6%; 6%	Сърбия	79%	8%
Молдова	Сърбия	44%	0%	Сърбия	83%	0%
Сърбия	Босна и	37%	8%	Босна и	48%	2%

⁹ Състоянието на вътрешната за ЦЕФТА търговия изглежда доста по-различно преди присъединяването на Хърватия към ЕС, защото до този момент страната е основен търговски партньор на няколко страни от споразумението. Така например, през 2012 г. Сърбия е най-добре позиционирана в региона – над 40% от износа ѝ е за страните от ЦЕФТА, оносително значим дял на износа в региона имат и Босна и Херцеговина (една пета от износа си) и Република Македония (над една десета от целия си износ).

По отношение на вноса от страните от ЦЕФТА, челно място заема Босна и Херцеговина (30,9% от вноса), а почти една пета от вноса на Сърбия е от тези страни. Следователно, до 2012 г. Сърбия е най-активният търговски партньор в ЦЕФТА, следвана от Босна и Херцеговина. След 01.07.2013 г. търговията с Хърватия преминава в графа „ЕС“ и позициите се разместват.

	Херцеговина			Херцеговина		
Черна Гора	Сърбия	72%	31%	Сърбия	74%	27%

Източник: Изчисления по данни на ЦЕФТА, НСИ и МИЕ на България

Данните за последните години показват, че търговските обеми на ЮИЕ-6 в рамките на ЦЕФТА постепенно намаляват, докато с ЕС непрекъснато се увеличават. Въпреки това, коефициенти на корелация между двете тенденции не могат да бъдат изчислени поради присъединяването на Хърватска към ЕС на 1 юли 2013 г., което дава значително отражение върху наличните данни за вътрешната за ЦЕФТА търговия и за тази на ЕС с трети страни.

С присъединяването си в ЕС *Хърватска* преустановява членството си в ЦЕФТА 2006 и въвежда нов търговски режим като налага нови тарифи и квоти за хърватските продукти. Очаква се това да направи хърватските продукти по-скъпи и по-малко търсени на пазара на ЦЕФТА 2006. Оценката от симулация на присъединяването на Хърватска към ЕС и неговото въздействие върху търговските потоци към останалите членове на ЦЕФТА, с помощта на *Глобалния симулационен за анализ на промените на търговската политика*, показва, че може да се очаква само малка промяна в износа и вноса на страната (Holzner, 2013)¹⁰. Това се дължи на факта, че присъединяването на Хърватска към ЕС не доведе до някакви значителни промени в двустранните митнически ставки между Хърватска и повечето страни от ЦЕФТА. Въпреки това, излизането на страната от споразумението има негативни последици за най-важните търговски партньори от него, особено за Босна и Херцеговина. Тази страна най-вероятно ще загуби основния си пазар за износ на селскостопански продукти в Хърватия. От друга страна, обаче, с намаляване на конкурентоспособността на хърватските продукти на босненския пазар, босненските производители имат възможност да увеличат пазарния си дял на вътрешния пазар на ЦЕФТА. Също така, Хърватия вероятно ще загуби значителна част от пазара за пласиране на селскостопански продукти, защото около 45% от хърватския износ в земеделския и хранителен сектор е предназначен за пазара на ЦЕФТА (Nenovski и Disoska, 2014).

Като стратегия в тази ситуация хърватският бизнес обмисля да премести част от производствените си мощности в страните от ЦЕФТА. Така няма да има никакви импортни ограничения, а и те ще избегнат по-високите производствени разходи, които се очакват с членството в ЕС. Такива примери има с хърватски фирми „Podravka“ (хранителна компания), която пренесе част от производствените си мощности в Република Македония, „Vindija“ (фирма за млечни продукти), която инвестира в повишаване на производствените си мощности в Сърбия, „Krush“ (фабрика за сладкарски изделия) и „Franck“ (фабрика за кафе и закуски), които преместиха някои от своите производствени мощности в Босна и Херцеговина, а производителят на цигари „TDR“ обмисля да направи същото. Цигарите конкретно са изправени пред много по-високи мита за внос в ЦЕФТА: в Босна и Херцеговина митата се увеличиха от 0% на 15%; в Сърбия от 15% на 57%; в Република Македония от 27% на 42%; в Косово от 0% на 10%.

От друга страна, излизането на Хърватия от ЦЕФТА създава възможности за останалите страни от споразумението да разширят пазарните си дялове на неговия пазар. Така например, износът на македонски вина до присъединяването на Хърватия към ЕС беше регламентиран с квота, която след тази дата е анулирана, и македонският износ на вино вече се регулира от квотата на страната към ЕС, която е много по-висока. В допълнение на това, македонските власти водят преговори с ЕС за нейното увеличаване.

Също така, разширяването на производствените мощности на хърватския пазар дава по-голяма възможност за страните от ЦЕФТА 2006 да изнасят продуктите си по-лесно на европейския пазар. Това става чрез преместване на част от производствените им мощности в Хърватска.

Въпреки, че е рано да се правят изводи за икономическите ефекти от напускането на Хърватска на ЦЕФТА и присъединяването към ЕС, факт е, че преди да се присъедини към ЕС, страната търгуваше безмитно с Албания, Босна и Херцеговина, Молдова и Косово за всички продукти, имаше безмитен достъп за промишлени стоки и повечето селскостопански и хранителни преработени продукти за Република Македония и Черна Гора, както и безмитен достъп за повечето промишлени и селскостопански и хранителни преработени продукти за Сърбия. След напускането на ЦЕФТА, Хърватска загуби преференциалните отстъпки за своите стоки с традиционните си търговски партньори в ЦЕФТА. Сега страните членки на споразумението имат пълен безмитен достъп на хърватския пазар за всички продукти, с изключение на младо говеждо, вино, захар и риба. Същевременно се увеличиха митата за вноса на

---

¹⁰ Цитат по: Nenovski, T. and Disoska, E., 2014. Regional Potential of CEFTA-2006 and Its Future Challenges, Journal of Sustainable Development 5(11). Skopje; Integrated Business Faculty. p. 5-25.

хърватски продукти на пазара на ЦЕФТА. Най-ранните данни показват, че отклонение спрямо периода преди членството в ЕС се наблюдава при селскостопанските продукти, чиито износ за страните от ЦЕФТА намалява¹¹.

Може да се заключи, че седем години след подписването след ЦЕФТА 2006, противно на прогнозите, нивото на регионалната икономическа интеграция не се е променило съществено. Търговският баланс на повечето от изследваните страни все още е отрицателен и те все повече насочват търговията си към ЕС. Също така, коефициентите на отвореност на търговията на страните не са се променили значително през годините. Друг много съществен извод е, че търговията на всяка от държавите-членки в региона зависи от търговския обмен на стоки само с един или два основни търговски партньора, докато сътрудничеството с останалите страни остава незначително.

5. Икономически отношения между страните ЮИЕ-6 и България

5.1. Състояние на търговията на България с ЮИЕ-6

Могат се обособят три етапа от съвременната история на България, при които се наблюдават някои трайни тенденции във външната ѝ търговия с Балканските страни.

Етап 1. Преди 1989 г., дори до 1991 г. България е тясно обвързана със Съюза за икономическа взаимопомощ¹² и външната ѝ търговия е почти изцяло съсредоточена в търговията със страните, членуващи в него. Външната търговия на страната със страните от Балканския регион е едва около 1% от общата търговия на страната (Тасев, 2012).

Етап 2. В периода след 1989 г. започва преходът към пазарна икономика и СИВ е разпуснат. Многобройните политически и икономически промени са основните фактори за промяна в посоката и на българската външна търговия. Тя се изразява в:

- Загубване на традиционни пазари в лицето на страните от СИВ;
- Преориентация към нови пазари на базата на сключените споразумения за свободна търговия в периода 1993 – 2004 г.;
- Голям първоначален срив на стокообмена (внос и износ);
- По-високи темпове на растеж на вноса пред износа и голямо отрицателно салдо.

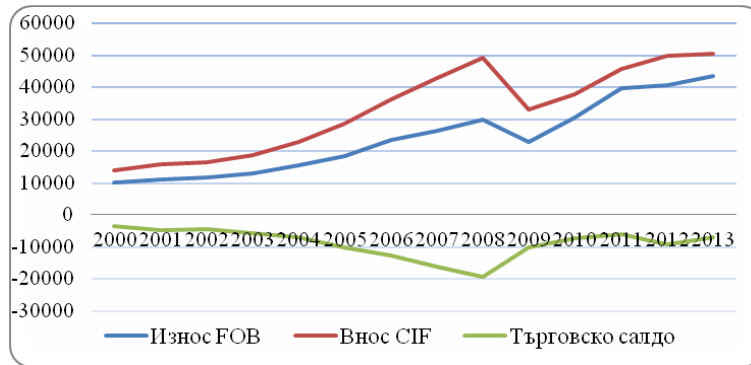
След 1991 г. българската външна търговия се отваря и за ЕС и останалия свят за сметка на бързото ограничаване на традиционните пазари на страната по линия на членството в СИВ. В резултат от това след върховете за износа 1986 и 1988 г. следва бърз срив и най-ниско равнище на износа за 1991 г. (52,4% спрямо 1988 г.). През 1992 – 2008 г. започва почти непрекъснат ръст на износа, който след 2000 г. е устойчив и с високи темпове на растеж – средногодишно над 20%.

Същевременно, вносът в страната непрекъснато надвишава износа, особено след 2000 г. През 2008 г. отрицателното търговско салдо е рекордно – малко над 19 млрд. лв (фиг. 9).

Фигура 9. Износ, внос и търговско салдо на България през 2000 – 2013 г. (млн. лв.)

¹¹ Изказване на г-жа Danijela Pecevski (отдел „Международни отношения“, Hrvatska Gospodarska Komora), изнесено на конференцията „Internationalization of the Economy in SEE and Black Sea Region through CEFTA Implementation” на 15.05.2014 г. в гр. София.

¹² Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ) – основан през 1949 г. от Съветския съюз, България, Чехословакия, Унгария, Полша и Румъния. Решение за разпускането му е взето през юни 1991 г. В него Югославия е била държава със статут на пълноправен асоцииран член.

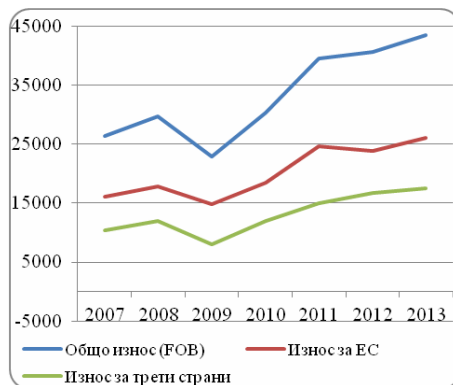

Източник: По данни на НСИ

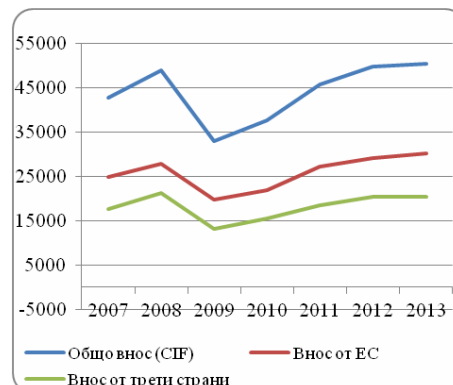
Тенденцията на отрицателно търговско салдо се запазва и задълбочава през целия период след присъединяването към ЕС, което до известна степен се обяснява с вноса на инвестиционни стоки и оборудване в страната.

Етап 3. След 01.01.2007 г. външната търговия на България претърпя промени в резултат от членството ѝ в ЕС, което се отрази и на търговията ѝ с Балканските страни. Най-важният ефект е, че включването на България във вътрешния пазар на ЕС довежда до пренасочване на голяма част от търговията на страната към него (фиг. 10 и 11).

**Фигура 10. Износ на България
2007 – 2012 г. (млн. лв.)**

**Фигура 11. Внос на България
2007 – 2012 г. (млн. лв.)**

Източник: По данни на НСИ

От представените данни става ясно, че основен търговски партньор след присъединяването на България към ЕС са неговите страни членки. Същевременно, вноса от ЕС надвишава износа за него от страната, водейки до хроничен отрицателен дефицит по търговската сметка на страната.

Погледнато по регионални пазари, отрицателното търговско салдо преобладава. Салдото е значимо положително единствено със страните от Балканския регион и в далеч по-малка степен с арабските страни. Голямото отрицателно търговско салдо с държавите от регионални общности като ЕС, ЕАСТ, ЦЕФТА, ОНД и останалия свят е свързано най-вече с отварянето на българската икономика, без тя да бъде подготвена чрез навременна структурна реформа и приватизация със стратегически инвеститори (Тасев, 2012).

В периода 2000 – 2004 г. България сключва споразумения за свободна търговия с пет от шестте разглеждани страни (всички без Косово), които оказват положителен ефект върху двустранната търговия на страната с ЮИЕ-6.

С тези споразумения промишлените стоки на България и съседните страни започват да се търгуват двупосочно с нулеви мита. Това се случва на 1 януари 2005 г. с Република Македония и Босна и Херцеговина и на 1 януари 2007 г. със Сърбия и Черна Гора и Албания.

С присъединяването на България към ЕС условията на търговия се про-

менят. От 01.01.2007 г. са денонсирани всички споразумения за свободна търговия между България и ЮИЕ-6. За всички страни членки на ЕС в търговията им със Западните Балкани се прилагат тарифните преференции на ЕС от 2000 г. Тарифните преференции не са благоприятни за България като член на ЕС, тъй като те се асиметрични в полза на ЮИЕ-6.

Това, заедно с преориентацията на българските фирми към европейския пазар, има негативни последици върху търговското салдо на България с ЮИЕ-6, което следва низходяща тенденция след присъединяването на страната към Европейския съюз (според Националния статистически институт през 2013 г. 60% от българския износ е за ЕС; 59% през 2012 г.).

Рязък спад в положителното търговско салдо България има със Сърбия в периода след присъединяването, както и с Република Македония след 2011 г. (табл. 12).

Таблица 12. Търговско салдо на България с ЮИЕ-6 (млн. евро), 2007 – 2013 г.

	Албания	Босна и Херцеговина	Косово	Република Македония	Сърбия	Черна Гора
2007 г.	42,9	83,6	31,6	9,0	421,3	4,4
2008 г.	65,6	38,7	35,8	58,4	450,4	10,1
2009 г.	58,5	36,3	39,2	62,4	239,4	9,5
2010 г.	46,6	27,2	29,9	75,8	347,8	12,1
2011 г.	34,3	33,1	46,2	210,7	224,5	11,6
2012 г.	31,1	19,2	38,5	136,5	192,9	13,7
2013 г.	45,0	13,8	39,8	75,4	110,7	15,9

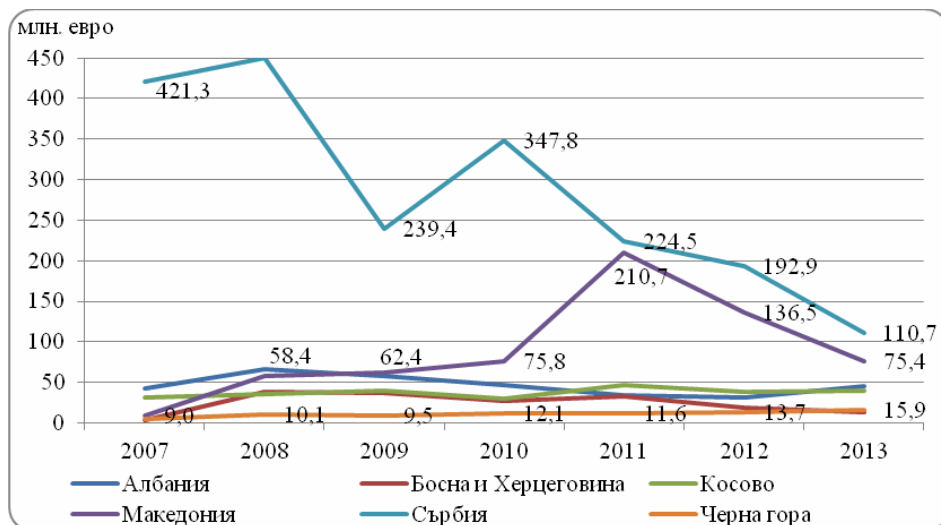
Източник: По статистика на Министерството на икономиката и енергетиката

България губи позиции в региона сред страните с най-голям търговски обем, които представляват и традиционните за страната търговски партньори от Западните Балкани – Сърбия и Република Македония. Търговското салдо с тях се стопява за седемгодишния период след присъединяването на България към ЕС – със Сърбия то намалява четирикратно, достигайки 110,7 млн. евро в края на 2013 г., а с Република Македония намалява три пъти спрямо своя връх през 2011 г., като възлиза на 75,4 млн. евро в края на същата година.

Пикът на двустранната търговия със Сърбия след европейската интеграция на България е достигнат през 2008 г., когато износът на страната към западната ни съседка възлиза на приблизително 663 млн. евро. Оттогава той намалява, докато вносът от Сърбия нараства.

Най-голямата стойност на износа на България към Република Македония е достигнат през 2011 г. (461 млн евро), докато вносът от нея е около 250 млн. евро годишно през периода. Търговията с Черна Гора е най-малка по обем, въпреки че непрекъснато расте от 2007 г. През 2013 г. износът на България за страната достига рекорд от 18 млн. евро, докато вносът от нея достига едва 1 млн. евро.

Фиг. 12. Търговско салдо на България и страните от ЮИЕ-6 (млн. евро), 2007 – 2013 г.

Източник: По статистика на Министерството на икономиката и енергетиката

С Босна и Херцеговина това не е така – търговията с нея е паднал драстично с 61% от 101,5 млн. евро през 2007 г. до едва 39,3 млн. евро през 2013 г. Това води до намаляване с 84% на търговското салдо с тази страна.

С по-малките икономики в региона търговският баланс на България се запазва относително стабилен през целия период. Има възходи и спадове, като в 2012 – 2013 г. търговските баланси с различните страни се стабилизират, макар и на по-ниски равнища в сравнение с началото на периода. Търговското салдо с Албания и Косово продължава да расте, тъй като износът на България за тях се увеличава малко по-бързо, отколкото вноса от тях.

За съжаление търговското салдо на България с основните ѝ търговски партньори в региона постоянно намалява. Българският износ за Сърбия намалява от 596 до 373 млн. евро, което води до спад в търговския баланс с 78% (от 421 до 111 млн. евро) през периода 2007 – 2013 г.

Износът за Република Македония след 2011 г. също намалява значително (-29%), генерирайки троен спад в търговския баланс със страната от 211 млн. евро през 2011 г. до 75 млн. евро през 2013 г.

И през 2013 г. основният търговски партньор на България от ЮИЕ-6 е Сърбия и възлиза на 111 млн. евро (табл. 13), следвана от Република Македония. С останалите страни от Западните Балкани обемът на търговията е малък, като с Черна Гора възлиза на едва около 15 млн. евро.

Таблица 13. Стокообмен и търговско салдо на България с ЮИЕ-6, 2013 г. (млн. лв.)

	С Албания	С Босна и Херцеговина	С Косово	С Република Македония	Със Сърбия	С Черна Гора
Стокообем (млн. евро)	79,2	64,8	42,3	627,4	636,8	18,0
Внос (млн. евро)	17,1	25,5	1,3	276,0	263,1	1,1
Износ (млн. евро)	62,1	39,3	41,0	351,4	373,7	16,9
Търговско салдо (млн. евро)	45,0	13,8	39,8	75,4	110,6	15,8
Изменение стокообмен спрямо 2012 г.	14,7%	26,9%	7,8%	-3,3%	-8,0%	31,5%
Изменение внос спрямо 2012 г.	-10,1%	60,3%	29,0%	7,7%	5,5%	80,0%
Изменение износ спрямо 2012 г.	24,1%	11,8%	5,5%	-10,5%	-15,5%	18,4%
Изменение салдо спрямо 2012 г.	45,0%	-28,3%	3,2%	-44,8%	-42,7%	15,7%

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

Във всички случаи търговското салдо на България с тези страни е хронично положително, но ускорено намалява през последните години. В допълнение към това, делът на търговията на България с ЮИЕ-6 е твърде малък за целия период. Таблица 13 показва, че през 2013 г. основните търговски партньори на България сред ЮИЕ-6, Сърбия и Република Македония, отговарят за приблизително 38%

и 36% от износа, както и за 43% и 45% от вноса на страната за/от страните-членки на ЦЕФТА. През 2013 г. българският износ за Сърбия и Република Македония представлява само 1,7% и 1,6% от общия износ на страната, а вносът на страната от тези страни е едва 1% и 1,1% от общия внос на България.

Таблица 14. Външна търговия на България със света и ЦЕФТА, 2013 г. (млн. евро)

Общ износ на България (млн. евро)	22 281
Общ внос на България (млн. евро)	25 839
Общо търговия на България (млн. евро)	48 120
Дял на износа на България към ЦЕФТА от общия износ на страната	4,4%
Дял на вноса на България към ЦЕФТА от общия внос на страната	2,4%
Общо търговия на България с ЦЕФТА	3,1%

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

Като цяло износът на България за страните от ЦЕФТА през последните години е незначителен и е приблизително 4,5% от общия износ на страната (докато вносът от ЦЕФТА е между 2-2,5% от общия внос на страната). През 2013 г. тези дялове са 4,4% и 2,4%, съответно.

Продуктовата структура на външната търговия на България с ЮИЕ-6 е сходна както като износ, така и като внос. Анализът показва, че в износната листа на българските стоки доминират главно суровини, материали и стоки с ниска степен на обработка. Преобладават нефтените масла, хлебарските, тестени сладкарски или бисквитни продукти, живи животни от рода на едрия рогат добитък (за Албания), медикаменти, слънчогледово, шафраново или памучно масло, хлебарски, тестени сладкарски или бисквитени продукти (за Босна и Херцеговина), пури, хлебарски, тестени сладкарски или бисквитени продукти, стъкло (за Косово), нефтени масла, електрическа енергия, слънчогледово, шафраново или памучно масло (за Република Македония), нефтени масла, рафинирана мед и медикаменти (за Сърбия), пури, медикаменти, хлебарски, тестени сладкарски или бисквитни продукти (за Черна Гора).

Като цяло, в българския износ на ЮИЕ-6 челно място заемат продукти от хранително-вкусовата, химическата и стъкларската промишленост, слънчоглед и др. Доминират главно суровините, материалите и стоките с относително ниска степен на преработка и полуфабрикатите¹³. Структурата на българския износ съответства на тази от предходните години, което показва известно „циментиране“ на тези съотношения. В стойностно отношение най-голям е износът на нефтени масла и масла от битуминозни минерали, електроенергия, нефтопродукти, черни метали и чугун. Между стоките с висока степен на преработка най-голям е износът на медицински инструменти, релета и прекъсвачи, резервни части за транспортни средства.

Перспективни стоки за износ за ЮИЕ-6 са изделията с висока добавена стойност като компютърни елементи и възли, електротехнически материали и компоненти, електроенергетично оборудване, машини и оборудване за хранително-вкусовата промишленост (месопреработване, млекопреработвателна промишленост, винарство), транспортни средства (автобуси, трактори, леки коли). Стабилни по отношение на износа остават електроенергията и нефтопродуктите.

Необходимо е да се продължи и задълбочи анализът на възможностите за разширяване на търговията на България в региона, особено със стоки с по-висока степен на преработка и добавена стойност, както и повече високотехнологични и иновативни продукти в съответствие с нуждите на местния пазар и изискванията на съвременното общество и бизнес. Целесъобразно е да бъде насърчаван износът на изделия с по-висока степен на преработка: офис оборудване, електронни компоненти, пластмасови изделия, електрокари и телфери, компютърен софтуер и др. Перспективни стоки за износ са компютърните елементи и възли, електротехническите материали и компоненти, електроенергетично оборудване, машини и оборудване за хранително-вкусовата промишленост (месопреработване, млекопреработвателна промишленост, винарство), транспортни средства (автобуси, трактори, леки коли).

Следователно, към края на 2013 г. ЮИЕ-6 са търговски партньори, с които, с изключение на Сърбия и Република Македония, България има незначителен стокообмен и сравнително слабо развити

¹³ Приложение № 3 представя категориите най-изнасяни стоки от България за региона.

връзки в търговско-икономическата област. Съществуват все още недобре използвани възможности за разширяване на икономическите отношения в редица сектори, както и взаимната търговия със стоки с по-висока добавена стойност.

5.2. Тенденции в двустранните инвестиции

Преките чуждестранни инвестиции¹⁴ на България в ЮИЕ-6 варират широко по страни. Най-големи и с тенденция на нарастване са те в Сърбия, наполовина на тях са и вложенията на България в Република Македония. Такива съществуват и в Албания, а в минимален размер и в Черна Гора. В Босна и Херцеговина и Косово българските ПЧИ са незначителни (под 1 млн. евро за целия период 2006 – 2013 г.) и за тях няма разбивка по години (табл. 15).

Таблица 15. Салдо на ПЧИ на България в ЮИЕ-6 в периода 2006 – 2013 г., млн. евро*

Страна	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Албания	7	16	7,9	12	12,5	9,9	12	N/A
Босна и Херцеговина	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Косово	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Република Македония	22,1	37,2	52,5	50,1	67,3	62,2	63,3	N/A
Сърбия	0,9	80,3	99,1	96,4	93,8	110,1	113,5	N/A
Черна Гора	N/A	0	0	-0,5	2,6	-0,4	-0,3	N/A

Заб. По данни на БНБ. Некоригирани данни по отношение на сезонността и броя на работните дни.

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

Сред големите български инвеститори в ЮИЕ-6 са:

- „Първа инвестиционна банка“ (ПИБ), която през 2007 г. получи лиценз за извършване на банкова дейност и откри два свои филиала – в Тирана и Дурьс (Албания). ПИБ се утвърди на местния банков пазар и се нарежда сред най-бързо развиващите се малки средни банки в страната, финансира и проекти на средна стойност. През 2013 г. банката вече има офиси в Тирана, Дурьс, Фиер, Вльора, Елбасан, Корча, Шкодра и Берат;
- Фирма „Болкан роудс“, която чрез своето дъщерно дружество, регистрирано в Албания, се утвърди като надежден изпълнител в строителството на пътища в страната;
- Навлязлата през 2012 г. е енергийния сектор на Албания българска фирма „Ваптех“, която доставя машини и съоръжения за оборудване на малки ВЕЦ и успешно се конкурира с австрийски, германски и италиански фирми, доставчици на такова оборудване за Албания;
- Българското дружество „Интертръст“, което е придобило фирма „Лакмос“ във Вучи трън, близо до Прищина (Косово);
- Българската строителна компания „Главболгарстрой“, която изгражда първия обект от новия административен квартал на столицата на Косово – съдебната палата;
- Българските фирми, които заемат водещи позиции в приватизацията в Сърбия, сред които „Приста Ойл“, „Рубела“, „Ми газ“, „Офис 1“, „Голдън Роуз“, „Техномаркет“, „Интертръст Холдинг“ и др.;

¹⁴ Българската народна банка съставя и отчита преките чуждестранни инвестиции в страната в съответствие с международните стандарти, заложи в „Ръководството по платежен баланс“, МВФ, 5-то издание, 1993г., „Ръководни дефиниции за преки чуждестранни инвестиции“, ОИСР, 3-то издание, 1996г., както и в регламентите на ЕВРОСТАТ и Европейската централна банка относно статистиката на платежния баланс. Според тези стандарти, пряка чуждестранна инвестиция в страната е *международна инвестиция, при която прекият инвеститор, резидент на чуждестранна икономика, придобива дълготраен интерес в предприятие-резидент на българската икономика*. Наличието на дълготраен интерес предполага дългосрочно взаимоотношение между прекия инвеститор и прякото инвестиционно предприятие и значителна степен на влияние от страна на инвеститора при управлението на прякото инвестиционно предприятие. Възприет е принципът, че придобиването на 10% или повече от правото на глас при управление на инвестиционното предприятие се счита за установяване на отношение между пряк инвеститор и пряко инвестиционно предприятие.

- Плевенската фабрика „Рубин“, която през 2012 г. закупи сръбската фабрика за стъкло в гр. Парачин. Това е сред най-значимите инвестиции в Сърбия, като общите капиталовложения в завода и модернизацията му възлизат на около 100 млн. евро. Заводът е най-големият производител на амбалажно стъкло на Балканския полуостров;

- Фирма „СОТ 161“, която придоби най-голямата агенция за охрана в Република Македония (НИКОБ);

- Фирма „Софика Груп“, която навлезе на македонския пазар в сферата на услугите с инвестиция от около 5 млн. евро;

- Българската фирма „Свепол“ АД, която в края на 2011 г. в качеството си на кредитор и основен доставчик на суровини за македонската фабрика за производство на прежди „Тетекс ярн“ ООД – Тетово, се превърна в основен акционер и инвеститор в македонското предприятие. От „Свепол“ АД през 2013 г. успешно прилагат оздравителен план;

- Други значими сделки, осъществени от български фирми или такива с българско участие, в Република Македония са: покупката на мажоритарен дял от акциите на фабриката за производство на захар в Битоля от „Литекс“ България; изкупуването на дела на „МГ Корпорация“ в „Балканска банка“ от „Първа инвестиционна банка“ – София; УниБанка (Универсална Инвестиционна Банка – свързана с ПИБ у нас), функционираща от 2003 г., с 86 % български капитал; „Идеал Шипка“ (45% – български капитал, 55 % – местен капитал) – производство на висококачествени млечни продукти по българска технология; "Велдер Груп" с инвестиции в черната металургия в Република Македония; „Приста Ойл“ в Република Македония осъществява търговия и дистрибуция на моторни масла; Фирма „Мега Ел“ ЕООД – София закупи през 2007 г. 69 % от акциите на фабриката за кабели – Неготино на обща стойност около 3 млн. евро;

- Българската компания "Евроинс", кото през 2008 г. придоби 82% от македонската застрахователна компания "Макошпед" за над 7 млн. евро;

- Фирма „Алфа Финанс Холдинг“, която през 2007 г. закупи контролния пакет акции на македонската „Първа приватна банка“ за около 8 млн. евро;

- Представените на пазара на Черна Гора български фирми като „Кълвача газ“, „Приста Ойл“, „Рубела“, „Ми газ“, „Офис 1“, „Голдън Роуз“, „Техномаркет“ и „Интертръст“.

За сметка на тях, от ЮИЕ-6 единствено Сърбия е направила значителни инвестиции в България. Салдото на ПЧИ на Република Македония в България е хронично отрицателно, което най-вероятно се дължи на неуспешни инвестиции, довели до загуби и оттегляне на инвеститорите от българския пазар (табл. 16).

**Таблица 16. Салдо на ПЧИ на ЮИЕ-6 в България
в периода 2006 – 2013 г., млн. евро***

Страна	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Албания	5	5,1	19,8	5,4	5,5	6,7	7,1	N/A
Босна и Херцеговина	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Косово	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Република Македония	-0,1	5,7	-3,3	-16,7	-20	-28,1	-24,1	N/A
Сърбия	1,6	-17,5	-8,8	6,6	-2,1	49,1	85,6	N/A
Черна Гора	-0,3	0	0,2	0,1	-0,1	0	0,1	N/A

* Заб. Инвестициите на Босна и Херцеговина и на Косово в България са незначителни и за тях липсва разбивка по години.

Заб. По данни на БНБ. Некоригирани данни по отношение на сезонността и броя на работните дни.

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

Очевидно инвестициите от ЮИЕ-6 в България са значително по-малки, отколкото тези на България в тези страни. Основните сред тях са от Сърбия и Република Македония.

От сръбска страна през септември 2007 г. бе осъществена голяма инвестиционна сделка със закупуването на българската верига от супермаркети „Пикадили“ от сръбския „Делта холдинг“. За три години присъствие в България холдингът е направил инвестиции в България в размер на 140 млн. лв.

В началото на декември 2010 г. в гр. София беше открит хипермаркет „Темпо“, собственост на „Делта холдинг“. Инвестицията възлиза на 20 млн. лв. като са разкрити 450 работни места. В

инвестиционните планове на "Делта холдинг" влизаше отваря нето на хипермаркети във всички градове на България с население над 100 хил. души.

През септември 2011 год. в България е регистрирана фирма „НИС Петрол“ ЕООД, чийто едноличен собственик на дружеството е Нафтена Индустрия Сърбия АД, Нови Сад. През 2012 г. „НИС Петрол“ ЕООД има в България 17 бензиностанции.

Сред най-значителните македонски инвестиции в България беше придобиването през 2010 г. на 96% в рафинерията за олио „Звезда“, гр. Долна Митрополия от фирма „Брилянт Олио“. Инвестицията възлиза на 8 млн. евро, като са планирани други 20 млн. евро за обновяване на производствената мощност в следващите три години.

Анализът дотук, както и изводите от други информационни източници, дават основание да се твърди, че има неизползван потенциал за развитие на двустранното сътрудничество между България и останалите страни от Западните Балкани, особено с най-големите от тях, които са и нейни непосредствени съседи – Сърбия и Република Македония. Изследване¹⁵, финансирано от Програмата за трансгранично сътрудничество между България и Сърбия заключава, че потенциалът на сръбския пазар е голям и ще нараства, имайки предвид очакваните инвестиции от предприемачите от фондове в съседната ни страна, нейния потенциал за увеличаване на потреблението и за отваряне на пазара за стоки от ЕС. Като перспективни за българските предприемачи се очертават пазарните ниши в публичния сектор, които ще нараснат в процеса на интеграция на страната към ЕС. Като най-привлекателни за българските фирми сектори за инвестиции са определени тези на пътната инфраструктура, производството и търговията.

5.3. Туристопотоци между България и ЮИЕ-6

Туризмът е най-динамично развиващият се отрасъл в двустранните търговско-икономически връзки през последните години. Същевременно, по данни на Световната банка от 2013 г. туризмът е от голямо значение за икономиките на изследваните страни. В най-голяма степен това важи за Черна Гора, за която делът на приходите от международен туризъм представляват половината от приходите от износ на страната, и Албания – 43,4%.

Съответно, приходите от международен туризъм представляват над една пета от общия брутен вътрешен продукт на Черна Гора, почти 13% от този на Албания, 8,5% от БВП на България, 4,2% от този на Босна и Херцеговина (табл. 17).

Табл. 17 Приходи от международен туризъм в ЮИЕ-6 и България през 2013 г.

	Приходи от международен туризъм* (по текущ US\$)	Дял на приходите от международен туризъм от общия износ на страната** (%)	БВП (по текущ US\$)	Дял на приходите от международен туризъм от общия БВП на страната (%)
Албания	1 670 000 000	43,4	12 916 669 736	12,9
Босна и Херцеговина	754 000 000	12,4	17 851 326 454	4,2
България	4 632 000 000	12,5	54 479 873 100	8,5
Косово	N/A	N/A	7 073 021 774	N/A
Р. Македония	270 000 000	5,8	10 767 438 756	2,5
Сърбия	1 221 000 000	6,6	45 519 650 911	2,7
Черна Гора	929 000 000	50,4	4 417 255 709	21,0

*Приходите от международен туризъм са разходите, направени от международни входящи посетители, включително плащания на националните превозвачи за международен транспорт. Тези постъпления включват и всякакви други предварителни плащания на стоки или услуги, получени в страната. Те също така могат да включват и постъпления от посетители, били в страната за един ден.

¹⁵ Северноамериканско-българска стопанска камара, 2015. Анализ на конкурентоспособността на българските малки и средни предприятия в трансграничните региони – бариери при навлизане на пазара, с. 60.

*Относителният дял на приходите от международен туризъм в износа се изчислява като съотношение на износа на стоки и услуги, които включват всички сделки между местни лица от едната страна и останалата част от света, от друга, водещи до промяна на собствеността върху общи стоки, стоки, изработени за преработка и ремонт, неинвестиционно злато и услуги от местни на чуждестранни лица.

Източник: По данни на World Bank Indicators Database,
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=BGR&series=&period=#>

Сътрудничеството в сферата на туризма би могло да засили туристическия сектор в региона, особено чрез създаване на общ туристически продукт – общи туристически маршрути, съвместни услуги и др. Страните от ЮИЕ-6 и България съвместно могат да предложат на туристите богата програма от географски, природни и културни атракции.

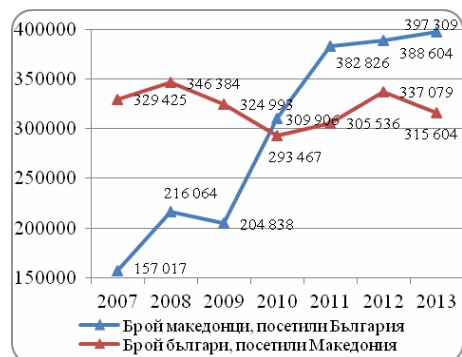
Като пример за успешна инициатива, която стимулира регионалното сътрудничество в туризма, се дава Люблянският процес – чрез предприемане на действия за съхраняване на културното наследство, обучение на експерти в тази сфера, установяване на координация и споделена отговорност за устойчивото развитие на културно-историческите обекти между държавните институции, местните власти и гражданското общество в страните от ЮИЕ (Кехайова, Димитров, Борисов, Шивачев, Кръстева, 2015). В тази връзка, регионът би имал полза от целенасочена програма за туризъм – както за чуждестранни туристи, така и за тези от самите страни.

Българската страна е заинтересована от разширяването на деловите контакти с туроператорите от съседните страни, с цел увеличаването на туристопотока с тях. Тенденциите в това отношение са положителни. От 19 декември 2009 г. се освобождават от визови изисквания за влизане в България гражданите на Република Македония, Сърбия и Черна Гора. Освободените от изискването да притежават виза граждани на трите страни имат право на престой до 90 дни в рамките на 6 месеца, считано от датата на първото влизане¹⁶. Този факт има положително въздействие за туристопотока от тези страни към България, като се забелязва ускорен ръст в техния брой след тази година.

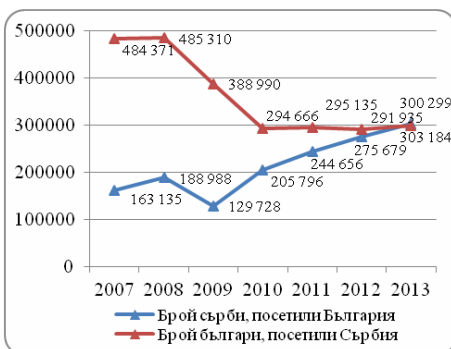
През 2013 г. 397 309 македонски туристи са посетили България (показателят отчита ръст от 2,2% в сравнение със 2012 г. – 5^{-то} място). Българските граждани, посетили Република Македония през 2013 г. са 315 604 (спад от 6,4% спрямо 2012 г. – 3^{-то} място по брой посещения). Отпадането на визовия режим за македонските граждани през 2009 г. позволява на българските курорти да засилят своите позиции сред македонските туристи (фиг.13).

През 2013 г. Сърбия се нарежда на седмо място сред останалите държави по туристически посещения у нас – 303 184 туристи или с 10 % повече спрямо 2012 г. Сърбия е на пето място сред предпочитаните дестинации от българите – за 2013 г. 300 299 българи са пътували до западната ни съседка (ръст от 2,9% спрямо 2012 г.), фиг. 14.

Фигура 13. Туристопотоци между България и Република Македония, 2007 – 2013 г. (брой души)

Фигура 14. Туристопотоци между България и Сърбия, 2007 – 2013 г. (брой души)

¹⁶ Същевременно, задължението за притежаване на дългосрочни визи се запазва и процедурите по издаването им при условията на националното законодателство остават непроменени.

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

През 2012 г. 4 211 черногорски граждани са посетили България, което е намаление от 15,2% спрямо 2011 г. За цялата 2012 г. броят на българските граждани, посетили Черна Гора, е 775 или увеличение от 340,3%. През 2013 г. 4 448 черногорски граждани са посетили България, което е увеличение с 5% спрямо 2012 г. Българските граждани, посетили Черна Гора през 2013 г., са 226, с 70,8% по-малко спрямо 2012 г. (фиг. 15).

При гражданите на Албания също се наблюдава ръст, и то значителен. През 2013 г. те са 25 474, което е с 72% повече от 2010 г., когато са едва 7 172 (фиг. 16).

Фигура 15. Туристопотоци между България и Черна Гора, 2007–2013 г. (брой души)

Фигура 16. Туристопотоци между България и Албания, 2007–2013 г. (брой души)

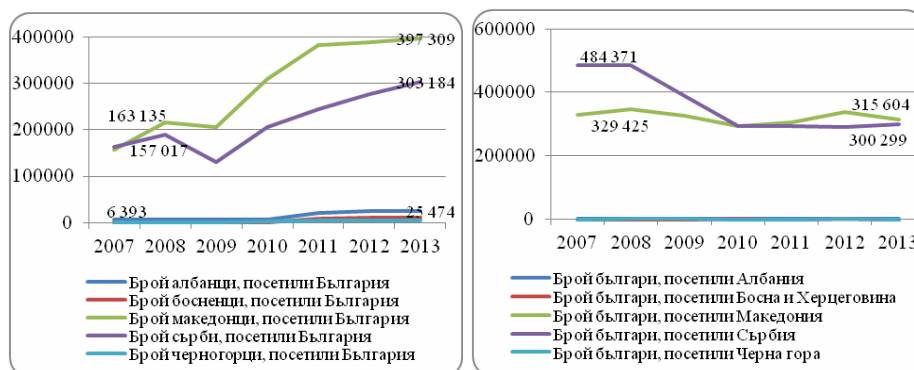

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

През 2011 г. 9 103 туристи от Босна и Херцеговина са посетили България (ръст от 276,8%), а 257 български граждани са посетили страната (-69,5%). През 2012 г. 10 484 туристи от Босна и Херцеговина са посетили България (ръст от 15,2%), а 468 български граждани са посетили страната (112,7%). През 2013 г. 10 223 туристи от Босна и Херцеговина са посетили България (намаление с 2,5%).

Като цяло, тенденцията е туристопотоците към България от ЮИЕ-6 да нарастват непрекъснато през последното десетилетие (фиг. 17).

Фигура 17. Туристопотоци между България и ЮИЕ-6, 2007 – 2013 г. (брой души)

Източник: По данни на Министерството на икономиката и енергетиката

Трендът е противоположен за туристопотоците от България към ЮИЕ-6, които намаляват след 2007 г. насам, вероятно и заради преориентация на българските туристи в следствие от свободата на движение на хора в ЕС след членството.

Изводи

- Регионът на ЮИЕ-6 и България е разнороден по отношение на икономическото и социално развитие на страните, както и на бизнес средата и инвестиционния климат. Като цяло обаче страните в голяма степен са търговски отворени към света, но трябва да продължат реформите, ако искат да постигнат по-висок икономически растеж чрез износ;
- Страните от Западните Балкани отбелязват известен напредък към установяването на функционираща пазарна икономика, макар че продължават да имат множество нерешени проблеми, като хроничен дефицит по текущата сметка, риск от растящ публичен дълг, висока безработица, голяма неформална икономика и др.;
- Настоящото равнище на икономическа интеграция с ЕС на всяка от шестте страни през 2013 г. е високо. Големия дял от търговията на ЮИЕ-6, ориентиран към ЕС – средно за региона 60% от износа и 55% от вноса – потвърждава стратегическата икономическа ориентация на ЮИЕ-6 към Съюза, който представлява техния основен търговски и инвестиционен партньор;
- Като цяло, ЮИЕ-6 поддържат стабилно отрицателно търговско салдо с ЕС, но продължават да разчитат на инвестициите от Съюза. Най-силно зависими от износа към (и вноса от) ЕС са Албания, Босна и Херцеговина и Република Македония;
- Докато търговските потоци на ЮИЕ-6 с ЕС непрекъснато се увеличават през последните години, търговските обеми на тези страни в рамките на ЦЕФТА постепенно намаляват. ЦЕФТА е нормативната и практическа основа на вътрешно-регионалната търговия в ЮИЕ-6, но само Черна Гора реализира значителен дял от общата си търговия в нейните рамки. Може да се оцени, че търговията между шестте страни и България е незадоволителна по обем и обхват и под потенциала за търговия между съседни страни;
- Търговията между България със страните ЮИЕ-6 има добри исторически основи и поддържа трайно положително търговско салдо. Въпреки това, тя е с относително малък обем като дял от общата търговия на страната и с ограничен продуктов обхват;
- Членството на България в ЕС оказва въздействие върху търговията на страната, като в голяма степен я пренасочи към държавите членки. Регулаторната база, на която се развива външната търговия с тези страни след 2007 г. се предопределя от общата митническа политика на ЕС и търговските отношения на Съюза с тези страни (те се базират на преференциален принцип в полза на страните от Западните Балкани). Следователно, по-бързото приобщаване на тези страни в ЕС и прилагането от тях на законодателството на Съюза би имало положителен ефект върху възможностите за икономическо сътрудничество на ЮИЕ-6 с България при положение, че и бизнесът е мотивиран и активен;
- Въпреки, че в последното десетилетие търговското салдо на България с ЮИЕ-6 остава положително, се наблюдава устойчива тенденция на спад, в резултат от значителното намаление на износа на България за тези страни. (Изключение правят единствено търговските отношения с Черна Гора, към която България увеличава износа си). Това означава, че положителното търговско салдо на страната от края на 2013 г. е по-скоро част от инерцията от търговските отношения, установени и развити в миналото, които обаче се влошават. Необходими са понататъшни усилия за стимулиране на износа на страната (и неговото разнообразяване) с цел да се запазят и разширят българските позиции на балканските пазари;
- Налице са възможности икономическите отношения между страните от ЮИЕ-6 и България да се активизират или задълбочат, например чрез стимулиране на чуждестранните капиталови инвестиции, международно производствено коопериране, съвместно разработване на туристически пакети и предоставяне на туристически услуги и т.н. Предпоставка за тяхното реализиране е силната активност на бизнеса и неправителствения сектор, напр. в лицето на двустранните търговски камари и националните агенции за насърчаване на инвестициите;
- Необходими са политически усилия за задълбочаване на регионалното икономическо сътрудничество между страните от ЮИЕ-6, както и между тях и България, например чрез дългоочакваното доизграждане на регионалната транспортна и енергийна инфраструктура.